

Andrzej DERDZIUK OFMCap

PRZEMIANY W EUROPIE ŚRODKOWO-WSCHODNIEJ –
DZIESIĘĆ LAT PO „CENTESIMUS ANNUS”
Spotkanie naukowe Sekcji Teologów Moralistów Polskich

W dziesięciolecie wydania encykliki Jana Pawła II *Centesimus annus* oraz w stulecie urodzin Sługi Bożego Stefana kardynała Wyszyńskiego Prymasa Polski Sekcja Teologów Moralistów Polskich poświęciła swoje doroczne spotkanie naukowe zagadnieniu problematyki społecznej. Szczególnym przedmiotem zainteresowania moralistów stała się kwestia przemian społeczno-politycznych w Europie Środkowo-Wschodniej w ostatnich latach. Spotkanie zostało zorganizowane w Centrum Animacji Misyjnej w Konstancinie w dniach od 11 do 13 czerwca 2001 roku. Wzięło w nim udział 82 uczestników ze wszystkich ośrodków teologii moralnej w Polsce.

Sesję rozpoczęto Mszą świętą pod przewodnictwem ks. prof. Jerzego Troski. Dokonując otwarcia obrad, ks. prof. Janusz Nagórny, przewodniczący zarządu Sekcji, podał motywy wyboru tematu tegorocznego spotkania oraz zwrócił uwagę na potrzebę teologicznej refleksji nad przemianami społecznymi w Europie. Przypomniał też postać niedawno zmarłego profesora teologii moralnej KUL i wybitnego uczonego ks. prof. dr. hab. Seweryna Rosika. Innym wydarzeniem z minionego roku, na które

zwrócił uwagę przewodniczący, było mianowanie ks. prof. Józefa Wróbla Biskupem Helsinek w Finlandii.

Pierwszy referat przedstawił ks. prof. Paweł Góralczyk z Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego. W wystąpieniu zatytułowanym „Perspektywy rozwoju społecznego w świetle *Centesimus annus*” ukazał warunki życia w byłych krajach socjalistycznych w Europie po roku 1989. Ciesząc się odzyskaną wolnością, narody zamieszkujące te kraje rozpoczęły budowę nowego ładu, ale na drodze tej napotkały poważne problemy, do których należą nie tyle trudności gospodarcze, ile przede wszystkim zagrożenie konsumizmem i liberalizmem w sferze moralności. Rodzący się kapitalizm nie łączy się z dostrzeganiem konieczności stosowania zasad etyki w gospodarce. W tym kontekście w państwach tych rzeczą zasadniczą jest promocja sprawiedliwości społecznej, w ramach której zapewniłoby się ludziom możliwość godziwej pracy oraz osobowy rozwój w warunkach poszanowania ich godności osobowej. Warunkiem integralnego rozwoju osoby jest bowiem budowanie porządku społecznego opartego na zasadach etycznych.

Zagospodarowanie odzyskanej wolności jest jeszcze trudniejszym zadaniem niż jej odzyskanie. Według wskazań encykliki *Centesimus annus* należy to czynić na drodze określenia takiej koncepcji wolności, która odpowiada naturze osoby. W wymiarze gospodarczym wolność tę wyrażają: wolność do podjęcia pracy, przedsiębiorczość i uczestnictwo. Warunkiem właściwie prowadzonej polityki społecznej jest troska o dobro wspólne, polityka zmierzająca do zapewnienia integralnego rozwoju człowieka jako dziecka Bożego, jak i podmiotu życia społecznego. Zakłada to prowadzenie dialogu społecznego przy jednoczesnym przestrzeganiu nakazów płynących z prawa naturalnego, które nie mogą być zmieniane przez żadną ludzką władzę.

W dyskusji po referacie, którą prowadził ks. prof. Marian Machinek z Uniwersytetu Warmińskiego, zwrócono uwagę na współczesne próby wypracowania nowej etyki światowej, która ma stać się uniwersalną propozycją wobec kryzysu chrześcijaństwa. Próby te muszą być zweryfikowane rodzajem wartości, które miałyby się znaleźć w „nowej” etyce. Wśród wartości tych powinny się znaleźć: właściwie określone dobro wspólne, sprawiedliwość, solidarność pojęta w duchu miłości oraz ekologia. Zastanawiano się, czy encyklika nie jest zbyt europocentryczna i czy nie odnosi się przede wszystkim do sytuacji w Polsce. Stwierdzono jednak, że walor profetyczny encykliki przekracza ramy Europy i ukazuje całemu światu właściwy model przemian.

Referat ks. prof. Janusza Mariańskiego z KUL miał charakter interdyscyplinarny i łączył doświadczenie socjologa z refleksją teologiczną. Koncentru-

jąc się na prezentacji zagadnienia „Demokracja bez wartości? Refleksje wokół encykliki *Centesimus annus* i sytuacji w Polsce”, referent ukazał różnice między poszczególnymi koncepcjami demokracji, dotyczące zakresu stosowanych procedur oraz sposobu rozwiązywania problemów życia społecznego. Do istotnych rysów demokracji należy jej związek z prawdą, z wartościami oraz z prawami człowieka (nie zawsze porządek ten zostaje zachowany w realnie istniejących państwach demokratycznych). Demokracja winna respektować godność człowieka, który ma prawo do życia od poczęcia do naturalnej śmierci i powinien mieć możliwość rozwoju osobowego. Kierując się zasadą pomocności, władza demokratyczna szanuje autonomię człowieka, którego obowiązkiem jest postępowanie zgodne z prawem moralnym. Zadaniem demokracji staje się ochrona podstawowych wartości, którymi winien kierować się człowiek w życiu społecznym.

Opierając się na badaniach socjologicznych przeprowadzonych w ostatnich latach, ksiądz Mariański przedstawił problem nostalgii za komunizmem w byłych krajach socjalistycznych. Sondażę ukazują, że w wielu przypadkach mentalność ludzi w tych krajach naznaczona została piętnem komunizmu i są oni często niezdolni do przystosowania się do nowych warunków. Głównym kryterium oceny rzeczywistości jest dla wielu ludzi poziom życia ekonomicznego oraz zaspokojenie potrzeb egzystencjalnych. Mniej liczą się dla nich wartości wyższe. Opinie więc na temat przeobrażeń społecznych w Europie Środkowo-Wschodniej są raczej negatywne, gdy efekty przeprowadzonych reform nie odpowiadają oczekiwaniom społecznym.

Opinie Polaków na temat funkcjonowania młodej demokracji w Polsce uzależnione są od wieku respondentów. Ludzie starsi, pamiętający czasy realnego socjalizmu, dostrzegają przemiany demokratyczne, ale też chętniej wspominają komunizm. Młodzi najczęściej nie znają historii i nie mają emocjonalnego stosunku do przeszłości. Mimo akceptacji demokracji jako formy rządów, wielu respondentów jest niezadowolonych z sytuacji w kraju z powodu niewłaściwego funkcjonowania mechanizmów demokratycznych. Oczekiwania wielu osób w stosunku do państwa są zbyt wygórowane. Wiąże się to z tęsknotą do państwa opiekuńczego, które nawet zabierając człowiekowi wolność, zapewniało mu minimum środków zapewniających przetrwanie. Wśród wartości, którymi winna kierować się demokracja, ludzie wyliczają przede wszystkim skuteczność oraz sprawiedliwość. Oczekiwania wobec polityków dotyczą ich uczciwości w zakresie sprawowania władzy, ale dopuszczają nieliczenie się przez nich z przykazaniami Bożymi w życiu osobistym. Istotnym problemem staje się brak szerokiego zaangażowania społecznego obywateli rozczarowanych działalnością elit politycznych. Zadaniem Kościoła w demokracji jest głoszenie konieczności poszanowania wartości i obrona godności człowieka poprzez propagowanie prawdziwej koncepcji człowieka oraz wskazywanie w świetle Ewangelii na kierunki rozwiązań problemów społecznych.

Po referacie wywiązała się dyskusja, w której zwrócono uwagę na rozwój różnych form liberalizmu oraz na konieczność działań Kościoła na rzecz krzewienia wartości prospołecznych. Ksiądz Mariański podkreślił, że chrześcijań-

stwo, głosząc miłość, musi też prowadzić do jej realizowania w ramach sprawiedliwości społecznej. Pomimo różnych trudności nie można poddawać się determinizmowi historii i należy głosić nadzieję. Sposobem na rozwijanie demokracji uczestniczącej jest zakładanie stowarzyszeń oraz budowanie ufności w relacjach społecznych. Ks. prof. J. Nagórny położył nacisk na konieczność rozwijania solidarności i preferencyjnej opcji na rzecz ubogich. W tym zakresie jednak nie wystarczy zmiana struktur, potrzeba przemiany człowieka. Jak zauważył ks. dr W. Gubała, tocząca się dziś walka o człowieka ma swojego przeciwnika zarówno w totalitaryzmie, jak i w liberalizmie. Ksiądz Mariański podkreślił słabość socjologii, która nie jest w stanie przewidzieć wszystkich przemian społecznych i dlatego tworzony przez nią obraz rzeczywistości może być istotnie zafałszowany. Absolutnym fundamentem demokracji są wartości, gdyż nieustannie zмага się ona z relatywizmem, podważającym jej korzenie.

Popołudniowe obrady obejmowały prace w trzech grupach tematycznych, które to grupy podjęły dyskusję wokół kwestii relacji demokracji do kultury, polityki i gospodarki. W każdej grupie przewidziano wstęp do dyskusji, będący jednocześnie ogólną prezentacją omawianego problemu. Największą popularnością cieszyła się wśród uczestników kulturowa grupa tematyczna. Specjalnymi gośćmi byli w niej: Waldemar Gasper, prezes Telewizji Familijnej i Telewizji Puls, oraz Zbigniew Derdziuk, dyrektor zarządzający tej spółki.

Mówiąc o roli kultury w państwie demokratycznym, W. Gasper wskazał na szczególną rolę Kościoła, który głosi wartości niepodlegające głosowaniu,

i który pełni rolę fundamentu współczesnej demokracji. Jego zadaniem jest krzewienie tych wartości i określanie zasad współżycia społecznego. W sytuacji, kiedy człowiek współczesny jest często manipulowany przez media, Kościół winien być głosem prawdy, który dociera do ludzi w sposób skuteczny i nowoczesny. W tym celu powinien on wykorzystywać możliwości profesjonalnej promocji tych wartości, które są zgodne z Ewangelią. Okazuje się bowiem, że media, zwłaszcza telewizja, mają ogromny wpływ na kształtowanie opinii publicznej i wykorzystują ten fakt, traktując sondaże jako argument za dalszym spełnianiem oczekiwań ludzi poszukujących taniej i bezmyślnej rozrywki.

W Polsce, mimo nacisku ideologicznego, niegdyś ze strony komunizmu, a obecnie liberalnego relatywizmu, wielu ludzi oczekuje od mediów propozycji kulturowej wolnej od treści takich, jak przemoc czy seks. Istnieje zapotrzebowanie na telewizję katolicką, oferującą program oparty na wartościach uniwersalnych. Może ona stać się narzędziem ewangelizacji nie tylko za pomocą programów czysto konfesyjnych i modlitewnych, ale też przez ukazywanie piękna życia jako dzieła Bożego.

W ramach spotkania plenarnego, któremu przewodniczył o. prof. Andrzej Derdziuk, dokonano podsumowania dyskusji, które polegało na przekazaniu relacji z obrad poszczególnych grup.

Następnie zabrał głos ks. prof. P. Góralczyk, który zaprezentował dokonania ks. prof. Stanisława Olejnika i zaprezentował książkę obejmującą materiały sympozjum zorganizowanego w Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego z okazji osiemdziesięciolecia urodzin Księdza Profesora. Ksiądz

prof. Góralczyk podkreślił kapłańską postawę ks. S. Olejnika, jego promocję młodych kadr naukowych oraz zasługi dla rozwoju teologii moralnej w Polsce, wydając trzy ważne podręczniki. Dziękując za słowa uznania, ks. S. Olejnik przypomniał postać bł. Henryka Kaczorowskiego, rektora seminarium we Włocławku, męczennika II wojny światowej, który zainspirował go do zajęcia się teologią moralną. Przypomniał też koleje powstawania wspomnianych podręczników teologii moralnej swojego autorstwa.

Ze względu na zakończenie pięcioletniej kadencji zarządu sekcji odbyły się wybory nowych władz. Dotychczasowy przewodniczący, ks. prof. J. Nagórny, przedłożył pisemny raport z podejmowanych działań oraz dokonał ich krótkiego podsumowania. W minionym okresie odbyło się pięć spotkań i wydano pięć książek w ramach serii „Spotkania naukowe Sekcji Teologów Moralistów Polskich”. Przewodniczącym Sekcji Teologów Moralistów Polskich po raz kolejny wybrany został ks. prof. J. Nagórny. Funkcję wiceprzewodniczącego powierzono ks. prof. P. Góralczykowi. Na sekretarza wybrano ks. dr. Jerzego Gocko.

Trzeci dzień spotkania rozpoczęto Mszą świętą pod przewodnictwem ks. kard. Józefa Glempa, Prymasa Polski. W homilii, nawiązując do Listu apostołskiego *Novo millenio ineunte*, Ksiądz Prymas wskazał na konieczność dążenia do świętości oraz na potrzebę wskazywania przez teologię dróg osiągnięcia świętości.

Ks. prof. Andrzej F. Dziuba z KUL wygłosił referat zatytułowany „Przesłanie społeczne Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Prymasa Polski” (wystąpie-

nie „Polska w drodze do Unii Europejskiej” Kazimierza M. Ujazdowskiego, Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z powodu zwołanego w trybie nagłym posiedzenia Rządu Rzeczypospolitej Polskiej nie doszło do skutku). W swoim wystąpieniu ks. A. F. Dziuba często odwoływał się do wypowiedzi Prymasa Tysiąclecia, cytując fragmenty jego wypowiedzi. Prelegent ukazał antropologiczno-teologiczne komponenty życia społecznego oraz wybrane sfery aktywności społecznej chrześcijan.

Podstawą uporządkowanego życia społecznego jest uznanie prymatu godności osoby ludzkiej. Otrzymując życie jako dar Boży, człowiek staje się podmiotem nie tylko praw, ale i obowiązków. Osoba ludzka realizuje się przede wszystkim w rodzinie, która stanowi fundament życia społecznego. Realizując zadania wychowawcze, rodzice winni czerpać wzór z Trójcy Przenajświętszej. Naród jest przede wszystkim rodziną rodzin, uczestniczącą we wspólnym dziedzictwie ziemi i kultury opartej na wierze oraz historii. Podstawą przynależności osoby do narodu jest zamysł Boży, który winien być przez nią przyjęty i uszanowany. Służebna rola państwa wobec obywateli realizuje się poprzez zapewnienie rozwoju gospodarczego, porządku prawnego oraz warunków do rozwoju kultury i zaspokajania potrzeb religijnych. W stosunku do narodu państwo jest strukturą zewnętrzną, zabezpieczającą jego poprawne funkcjonowanie. Dążenie do ładu międzynarodowego jest odzwierciedleniem istnienia wspólnoty rodziny ludzkiej pochodzącej od Boga i wyraża się pragnieniem zapewnienia światu sprawiedliwego pokoju oraz przekonaniem, że przemiany społeczno-polityczne dokonują

się nie przez rewolucję, lecz przez nawrócenie serc.

Prezentując sfery aktywności społecznej obecne w nauczaniu Prymasa Tysiąclecia ks. A. F. Dziuba szeroko omówił kwestię odnowy moralnej w Chrystusie oraz zagadnienie patriotyzmu jako znaków aktywności społecznej narodu. Zaangażowanie na rzecz Ojczyzny wymaga ducha poświęcenia i służby. Życie społeczne winno dążyć do realizacji dobra wspólnego, które dotyczy wszystkich ludzi. Warunkiem jego osiągnięcia jest właściwa koncepcja człowieka. Realizacja dobra wspólnego jest związana z przyjęciem zasady solidarności oraz z zapewnieniem wolności obywatelom w ramach państwa. Czerpiąc z Bożego źródła, człowiek powinien wprowadzać w życie miłość miłosierną, która przewycięża nienawiść i konflikty. Prymas zdecydowanie odrzucał koncepcje walki klas. Twierdził, że życie społeczne nie może się obyć bez dążenia do prawdy, która ukazuje nadprzyrodzoną godność człowieka i prowadzi go do pełnej wolności. Pokój – jako warunek prawidłowego życia społecznego – rodzi się ze sprawiedliwości i miłości rozwijanych w duchu wolności. Gospodarka powinna mieć charakter personalistyczny, co oznacza, że w jej centrum winien stać człowiek, nie zaś cele polityczne czy ideologiczne. Człowiek nie może być sprowadzany do roli narzędzia. Jego podstawowym prawem jest prawo do twórczej pracy. Kultura, która kształtuje człowieka i społeczeństwo, winna być nośnikiem wartości moralnych. Nie może negować elementu religijnego, tak istotnego w ukazywaniu pełni prawdy o godności osoby. Nauczanie kardynała Wyszyńskiego stanowi dla Polaków integralny program

działania, który do dziś zachował swoją aktualność.

Po referacie odbyła się inspirująca dyskusja, którą prowadził ks. dr Bronisław Sałkowski. Zwrócono w niej uwagę na maryjny charakter nauczania społecznego Prymasa Tysiąclecia, związany z rozwijaniem programów społecznych podjętych z okazji Wielkiej Nowenny, Ślubów Jasnogórskich oraz peregrynacji obrazu Matki Bożej Częstochowskiej. Jako ojciec narodu, Prymas surowo piętnował nasze wady narodowe: pijaństwo, niszczenie małżeństwa, zabijanie nienarodzonych, pieniactwo, kłótność oraz lekkomyślność. Ks. prof. P. Bortkiewicz przypomniał punkty odnowy narodu podjęte w 1980 roku: teocentryzm, patriotyzm, personalizm i demokracizm. Ich fundamentem miało być poszanowanie prawa do życia i do zachowania własnej kultury. Ks. A. F. Dziuba

przytoczył wiele szczegółów z życia Prymasa Wyszyńskiego, wskazujących na jego poczucie odpowiedzialności za naród.

Zamykając obrady, ks. prof. J. Nagórny podsumował treść spotkania i zwrócił uwagę na to, że podczas dyskusji wydobyto niezwykle ważne w aktualnej sytuacji wątki nauczania papieża Jana Pawła II i Prymasa Wyszyńskiego. W nauczaniu tym istotne jest podkreślanie potrzeby przyjęcia właściwej koncepcji człowieka, bez czego niemożliwy jest autentyczny rozwój życia społecznego, oparcia polityki na trosce o dobro wspólne oraz oparcia demokracji na wartościach wyprowadzonych z natury człowieka jako dziecka Bożego. Na zakończenie wszyscy uczestnicy sesji podpisali się pod listem dziękczynnym, który skierowano do Ojca Świętego Jana Pawła II.